

TEMURIYLAR DAVRI MANBALARIDAN “TAZKIRAT USH-SHUARO” ASARINING O‘RGANILISHI

G‘ayratjon Ismatullo o‘g‘li Jumayev

Tayanch doktorant

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

E-mail: gayratjonjumayev622@gmail.com

Orcid ID : <https://orcid.org/0000-0001-6742-587X>

Toshkent, O‘zbekiston.

Annotatsiya. Mazkur maqolada Temuriylar davrining muhim manbalaridan biri bo‘lgan Davlatshoh Samarqandiyning “Tazkirat ush shuaro” asari, uning o‘rganilishi haqida ma’lumotlar berildi. Maqolada biz asarning tarjimalari va tabdillari, shuningdek asar nusxalari va ularni saqlash joylari, asar bo'yicha tadqiqot olib borgan olimlar haqidagi ma'lumotlarni ko'rib chiqdik.

Kalit so‘zlar. Davlatshoh Samarqandiy, Amir Timur, Alisher Navoiy, “Tazkirat ush shuaro”, Ahmadog‘a Ahmadov, Nejati Lug‘ol, B.Ahmedov, E.Braun.

ANALYSIS OF THE WORK “TAZKIRAT AL-SHUARA” FROM TIMURID PERIOD SOURCES

Gayratjon Ismatullo ogli Jumayev

Ph.D. student

Tashkent State University of Oriental Studies

E-mail: gayratjonjumayev622@gmail.com

Orcid ID : <https://orcid.org/0000-0001-6742-587X>

Tashkent, Uzbekistan.

Annotation. In this article, we have provided information about the study of Davlatshah Samarkandi's "Tazkirat ush Shuaro", the main source of the Timurid period. In the article, we looked at the translations and adaptations of the work, as well as the copies of the work, storage locations, and information about the researchers who researched the work.

Keywords. Dawlat-shah Samarqandi, Emir Timur, Alisher Navai, “Tazkirat al-Shuara”, Akhmedagha Akhmadov, Necati Lugal, B.Akhmedov, E.Browne.

ИЗУЧЕНИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ «ТАЗКИРАТ АЛЬ-ШУАРА» ИЗ ИСТОЧНИКОВ ПЕРИОДА ТИМУРИДОВ

Гайратжон Жумаев

Базовый докторант

Ташкентский государственный университет востоковедения

E-mail: gayratjonjumaev622@gmail.com

Orcid ID : <https://orcid.org/0000-0001-6742-587X>

Ташкент, Узбекистан.

Аннотация. В данной статье мы предоставили информацию об изучении «Тазкират уш-Шуаро» Давлатшаха Самарканди, основного источника периода Тимуридов. В статье мы рассмотрели переводы и адаптации произведения, а также копии произведения, места хранения и информацию об исследователях, исследовавших произведение.

Ключевые слова. Давлат-шах Самарканди, Эмир Тимур, Алишер Навои, «Тазкират уш-Шуара», Ахмедага Ахмадов, Неджати Лугал, Б.Ахмедов, Э.Браун.

Kirish.

XV asrning yirik adabiyotshunos olimi, tazkiranavisi, shoir, temuriylar davlatining arboblardan biri Davlatshoh ibn Alouddavla Baxtishoh al-Gʻoziy as-Samarqandiy tahminan, 1435-1436-yillarda tavallud topgan. Uning otasi amir Aloudavla Baxtishoh Isfaroyiniy Shohrux Mirzoning yaqin kishilaridan boʻlib, uning koʻpgina harbiy yurushlarida qatnashgan, hukmdorga sadoqat bilan xizmat qilib, janglarda qahramonlik namunalarini koʻrsatgan eʼtiborli amirlardan edi. Muarrix yoshligidan yaxshi tahsil koʻrgan. Davrining mashhur olimi faqih va shoir xoja Fazlulloh Abulaysiydan taʼlim olgan. Ammo u 1480-yilga qadar ilmiy, adabiy faoliyat bilan shugʻullanmagan, balki, saroy xizmati va harbiy yumushlarga jalb qilingan. Shohrux Mirzodan Sulton Husayn Mirzogacha boʻlgan hukmdorlar yurushlarida ishtirok etgan. Soʻnggi marta 1471-yilda Sulton Husayn bilan Sulton Mahmud Mirzo (Hisori shodmon va Badaxshon hokimi) oʻrtasida Chakmonsaroyda (Andxoʻy) boʻlgan jangda ishtirok etgan¹. Davlatshoh Samarqandiy 1495-yilda vafot etgan. U umrining oxirlarida saroy xizmatini tark etib, shoirlar va olimlar haqida kitob yozishga kirishadi. 1485-yilda “Tazkirat ush-shuaro”² asarini yoza boshlaydi va asarni hijriy 892/1486-yilda yozib tugatib, Sulton Husayn Mirzoga taqdim qiladi.

¹ Ахмедов Б. Ўзбекистон тарихи манбалари. – Тошкент, Ўқитувчи. 2001. – 352 б.

² Давлатшох Самарқандий. Шоирлар бўстони (“Тазкират уш-шуаро”дан). Форс-тожик тилидан Бўрибой Ахмедов таржимаси. Шеърларни Сулаймон Раҳмон таржима қилган. – Тошкент, Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1981. 224 б.

Asar fors tilida yozilgan, muqaddima, yetti tabaqa (qism) va xotimadan iborat. Tazkirada VII-XV asrlarda yashab ijod etgan 155 shoir haqida qisqacha muhim maʼlumotlar keltirilgan. Muqaddimada asarning yozilish sabablari, VII-X asrning birinchi yarmida oʻtgan arabiyshoirlardan oʻn nafari (Labid Asvad al-Bahiliy, Farazdaq Najdiy, Dibil ibn Ali Xuraiy, Ibn ur-Rumiy, Abulfath Bustiy-Magʻribiy, Mutanabbiy, Haririy, Kab ibn Zuhayr, Abu Aʼlo Sulaymon al-Maʼriy va Muiniddin Tantaraniy) haqida maʼlumot berilgan. Birinchi va ikkinchi qism X-XI asrda Eron va Movarounnahrda yashab, ijod etgan qirqta yirik shoirning qisqacha tarjimai holi va ijodiga bagʻishlangan.

Tahlil va natijalar.

Asarning 3,4,5-tabaqalarda Xorazmshohlar – Anushteginiylar (1077-1231), Elxoniylar (1256-1353) va Muzaffariylar (1314-1393) zamonida yashagan ellik toʻrtta shoir toʻgʻrisida maʼlumot keltirilgan. Soʻnggi ikki tabaqada Amir Temur va temuriylar zamonida oʻtgan qirq bir shoir haqida maʼlumotlar berilgan. Xotimada XV asrning ikkinchi yarmida oʻtgan va tazkira muallifi bilan zamondosh boʻlgan yirik shoir va adiblar: Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, shayx Ahmad Suhayliy, xoja Afzaluddin Muhammad Kirmoniy, xoja Shihobiddin Abdulloh Marvorid hamda xoja Osafiy haqida hikoya qilinadi. Davlatshoh Samarqandiy mazkur tazkirasini yozishda, oʻzidan avval yozilgan koʻplab asarlardan masalan, Abu Tohir Xotuniyning “Manoqib ush-shuaro”, Muhammad Avfiy Buxoriyning “Lubob ul-albob”, Istaxriyning “Kitob masolik ul-mamolik”, Gardiziyning “Zayn ul-axbor”, Abulfazl Bayhaqiyning “Tarixi Oli Sabuktakin” va boshqalardan foydalangan³.

“Tazkirat ush shuaro” (تذكرة الشعراء) tazkirasini Markaziy Osiyo, Turon va Eronning X-XV asrlardagi madaniy hayotini, oʻzaro adabiy aloqalar tarixini oʻrganishga oid muhim manba hisoblanadi. Asar nafaqat adabiyot tarixi, balki siyosiy-ijtimoiy tarix uchun ham muhim manba hisoblanadi. Tazkirada qimmatli tarixiy maʼlumotlar keltirilgan boʻlib, bular ichida XIV asrning 30-80-yillarda Xurosondagi sarbadorlar harakati, Erondagi elxoniylardan keyingi voqea-hodisalar hamda Temuriylar davri tarixi haqidagi maʼlumotlar ayniqsa, ahamiyatlidir⁴. “Tazkirat ush shuaro” asarining toʻla matni 1887-yilda Bombayda Mirza Muhammad, 1901-yilda Londonda E. Braun, 1921-yilda Ollahobodda Muhammad Abbosiy, 1958-yilda Tehronda Hoji Muhammad Ramazoniy, 1977-yilda Istanbulda Nejati Lugʻol tomonidan chop qilingan. Asardan ayrim parchalar 1819-yilda Rossiyada (V. Jukovskiy va F. Erdman), Fransiyada (Silvestr de Sasi), Angliyada (E. Braun va A. Folkoner), Turkiyada (Fahim Sulaymon afandi va Nejati Lugʻol) va Germaniyada (Xammer) tomonidan tarjima qilinib, nashr etilgan. Asar 1900-yilda Xivada Muhammad Rafe tarafidan eski oʻzbek tiliga oʻgirilgan boʻlib, uning qoʻlyozmasi Oʻz R. FA Sharqshunoslik institutida saqlanadi. Ingliz tilidagi toʻla

³ Давлатшоҳ Самарқандий. Шоирлар бўстони (“Тазкират уш-шуаро”дан). Форс-тожик тилидан Бўрибой Аҳмедов таржимаси. Шеърларни Сулаймон Раҳмон таржима қилган. – Тошкент, Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1981. 224 б.

⁴ Jumayev G.I. “Audiomanuscript” – a project on the study of oriental manuscript sources. // Journal of Social Research in Uzbekistan, 2023. P. 50-52.

tarjimasi esa 1900-yilda E.Braun tomonidan Leydenda eʼlon qilingan. Usmonli sultoni ikkinchi Mahmud (1808-1839) davrida tazkira Fahim Sulaymon afandi tomonidan usmonli turkchasiga tarjima qilinadi. 1977-yilda Nejati Lugʻol tomonidan toʻrt jildda Istanbulda nashr etiladi. Oʻzbekistonda esa 1967-yilda tazkiradan Movarounnahr va Xurosonlik 32 shoir hayoti va ijodiga oid parchalarni Boʻriboy Ahmedov oʻzbek tiliga tarjima qilib nashr etdi. 1981-yilda Boʻriboy Ahmedov tazkirani Tehron nusxasi asosida tarjima qilib, “Shoiralar boʻstoni” nomi bilan qisqartirib, Toshkentda nashr qildi.

Davlatshoh Samarqandiy “Tazkirat ush shuaro” asarining bir necha qoʻlyozma va toshbosma nusxalari Ozarbayjonda, Fuzuliy nomidagi Qoʻlyozmalar instituti kutubxonasida saqlanadi. 1987-yilda Ahmadogʻa Ahmadov tazkirani ozarbayjon tiliga mazkur institutda saqlanayotgan ikki toshbosma nusxa asosida tarjima qilgan. Asarning VI-116-2096 raqamdagi toshbosma nusxasining noshiri Mirzo Muhammad Malik ul-kuttob Sheroziydir. Bu asarning ikkinchi nashri boʻlib, ushbu nusxa hijriy 1318 (1900)-yilda Bombeyda toshbosma usulida nashr etilgan. XVI-834/4972 raqamli toshbosma birinchi nashrga oid boʻlib, ushbu nusxaning noshiri ham Mirzo Muhammad Malik ul-kuttob Sheroziydir. Mazkur toshbosma hijriy 1305 (1887)-yili Bombeydagi “Alaviy” nashriyotida chop etilgan boʻlib, 231 sahifadan iborat. 2015-yilda Xoʻjandda Muhlis Nurullloyeva tazkirani tojik tiliga tarjima qilib nashr etdi⁵. 2022-yilda Bokuda Lola Sultonova tomonidan “Tazkirat ush shuaro”ning Ahmadogʻa Ahmadov tarafidan qilingan ozarbayjon tilidagi tarjimasi nashr etildi⁶. N.I.Lobachevskiy nomidagi Qozon (Volga viloyati) federal universiteti ilmiy kutubxona fondida ham Davlatshoh as-Samarqandiyning “Tazkirat ash-shuaro” (“Davlatshoh hayoti”) qoʻlyozmalari saqlanadi⁷.

Oʻzbekistonda oʻz tadqiqotlarida, Davlatshoh Samarqandiy “Tazkirat ush shuaro” asaridan foydalangan olimlar sirasiga Boʻriboy Ahmedov, Asomiddin Oʻrinboyev, Dilorom Yusupova, T.Fayziyev, Sh.Sirojiddinov, B. Toʻxliyev, B.Yoʻldoshev va boshqalar kiradi.

Xulosa va takliflar.

Xulosa qilib aytganda, Davlatshoh Samarqandiyning “Tazkirat ush-shuaro” asari Temuriylar davrining muhim nodir manbalari siraga kiradi. U oʻzida juda boy fakt va materiallarni jamlagan tazkiradir. Zero, unda temuriylar davrining davlatchilik tarixi, oʻsha davrdagi ijtimoiy-siyosiy hamda madaniy-adabiy hayot haqida boshqa manbalarda deyarli uchramaydigan katta salmoqdagi maʼlumotlar mavjud. Bundan tashqari oʻsha davr madaniy hayoti, xususan, adabiyot tarixi va adabiy jarayon haqida ham katta hajmdagi maʼlumotlar keltirilgan.

⁵ Давлатшоҳ Самарқандий. Тазкират уш-шуаро. Таҳияи Мухлиса Нуруллоева. – Хужанд, “Ношир”, 2015. – С. 544.

⁶ <https://kamilinfo.net/lal%C9%99-sultanova-t%C9%99zkr%C9%99tus-su%C9%99ra-orta-%C9%99srl%C9%99r%C9%99-aid-qiy%C9%99tli-m%C9%99nb%C9%99dir/> 27.06.2024 (0:53)

⁷ <https://kpfu.ru/library/forum-39bogoslovskoe-nasledie-musulman-rossii39.html>
www.sharqjurnali.uz

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Browne, “The Sources of Dawlat-shah,” *JRAS*, 1899, pp. 37-60.
2. Idem, *Lit. Hist. Persia* III, index, s.v. Dawlatshāh. Golčīn-e Ma‘ānī, *Tadkerahā* I, pp. 264-66.
3. C. Huart and [H. Massé], “Dawlat-shāh,” in *EI2* II, p. 179.
4. M. F. Köprülü, “Devlet-şah,” in *İA* III, pp. 560-62.
5. Şafā, *Adabīyāt* IV, 4th ed, Tehran, 1366 Š./1977, pp. 531-34.
6. Davlatshoh Samarqandiy. Tazkirat ush-shuaro. Tahiyai Muxlisa Nurulloyeva. – Xujand, “Noshir”, 2015. – S. 544.
7. Davlatshoh Samarqandiy. Shoirlar bo‘stoni (“Tazkirat ush-shuaro”dan). Fors-tojik tilidan Bo‘riboy Ahmedov tarjiması. She‘rlarni Sulaymon Rahmon tarjima qilgan. – Toshkent, G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1981. 224 b
8. Davlatshoh Samarqandiy. Tazkiratu-sh-shuaro. Nashrga tayyorlovchi Edvard Braun – Tehron: Asotir, 1924. – S. 353.
9. Mirzozoda, X. Davlatshohi Samarqandī va “Tazkirot-ush-shuaro”-i o‘ // Ta’rixi adabiyoti to‘qik. kitobi 2. – Dushanbe, 1977. – S. 321-325.
10. Jumayev G.I. “Audiomanuscript” – a project on the study of oriental manuscript sources. // *Journal of Social Research in Uzbekistan*, 2023. P. 50-52.
11. Jumayev G.I. Oq qo‘yunli etnonimining etimologiyasi. // *Scholar scientific journal*. Volume 1, Issue 34. December. 2023. P. 85-90.
12. Jumayev G.I. Boyondurlar: tarixi va etimologiyasi. // *Educational Research in Universal Sciences*. Volume 2, Issue 17. December. 2023. p.215-219.
13. Jumayev G.I., Doniyorov A.X., va boshq. History of the study of “Temur tuzuklari” (Temur’s regulations or Temur’s laws). // *New York Academic Research Congress On Social, Humanities, Administrative, And Educational Sciences Proceedings Book*, – Turkiye. 2024, – S 972-975.
14. Исҳоқов М.М., Жумаев Ғ. И. «Ҳабиб ус-сияр» ва «Матла ус-саъдайн» асарларида дипломатик ва элчилик муносабатларнинг акс эттирилиши. // *Sharqshunoslik / Во с т о к о в е д е н и е / Oriental studies* 2022, № 1. – Тошкент, – Б 120-132.
15. Крымский А. Е. Девлет-шах // *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона* : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). – СПб., 1893. – Т. X. – С. 248.
16. Subtelny, Maria (2007). *Timurids in Transition: Turko-Persian Politics and Acculturation in Medieval Iran*. Brill. ISBN 978-90-04-16031-6.
17. <https://www.forumunuz.com/genel-turk-tarihi/93875-timurlular-tarihi-kaynaklari.html>
18. https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/M.Asien/XV/1480-1500/Samarkandi_Daulatsach/text1.phtml
19. <https://turan.az/ru/kultura/lala-sultanova-mirza-kazem-bek-mog-by-iskusno-perevesti-etu-tezkiru-odnako>
20. <https://kpfu.ru/library/forum-39bogoslovskoe-nasledie-musulman-rossii39.html>
21. <https://referenceworks.brill.com/display/db/eiro>
22. <https://iranicaonline.org/articles/dawlatsah>